

Jongeren spreken recht

Arie de Bruin

In Dom Sierot, het weeshuis dat Korczak oprichtte, was er een rechtbank waar de kinderen zelf recht spraken. Korczak schreef daarover:

“Niemand gaat naar een rechtbank voor zijn plezier. Die rechtbank is ook niet geïnstalleerd voor de aardigheid. Haar taak is recht en orde te bewaren - en ervoor te zorgen dat de opvoeder niet als een herder of paardenknecht zeer onbeschaafd met de zweep en geschreeuw gehoorzaamheid moet afdwingen, maar rustig en bezonnen - samen met de kinderen nadenkt, overleg pleegt en oordeelt. Kinderen weten namelijk vaak beter wie gelijk heeft of in hoeverre iemand ongelijk heeft.”
“De rechtbank heeft tot taak orde tussen mensen te scheppen, maar zij wil en kan geen wonderen verrichten.”

“Als iemand iets kwaads heeft gedaan, kun je hem het beste vergeven. Heeft hij het uit onwetendheid gedaan, dan weet hij dat nu. Als hij het uit onnadenkendheid gedaan heeft, zal hij in de toekomst voorzichtiger zijn. Als hij iets kwaads doet, omdat het voor hem moeilijk is zich aan te passen, zal hij zich inspannen. Als hij het gedaan heeft omdat anderen hem overhaalden, zal hij in de toekomst niet meer naar hen luisteren. Als iemand iets kwaads heeft gedaan, dan kun je hem het beste vergeven en wachten tot hij zich betert.”

Janusz Korczak¹

De vragen zijn dus niet: 'Wat heeft hij/zij gedaan? Is dit een strafbaar feit? En wat moet de straf zijn?' Maar: 'Wat is er gebeurd? Wie heeft daarvan leed of schade ondervonden? Wat is de impact op de gemeenschap van de school en de omgeving?' En dan: 'Wat kan/wil de verantwoordelijke doen om dat zoveel mogelijk weer goed te maken?'

Maria Leijten, rechter²

In 2014 werd in Amsterdam een pilot gestart, waarbij jongeren zelf kunnen rechtspreken over gevallen en conflicten die zich in hun leefomgeving voordoen. Scholen in verschillende stadsdelen, met een diverse populatie en verschillend in grootte, werden voor deze pilot uitgenodigd om een Jongerenrechtbank op te richten. Het begon met de Christelijke Scholengemeenschap Buitenveldert, de Open Scholengemeenschap Bijlmer en het Sint Ignatius Gymnasium. Sinds 2016 is ook op het Comenius Lyceum een Jongerenrechtbank geïnstalleerd.

Het oprichten van jongerenrechtbanken op deze scholen is een privaat initiatief dat in Amsterdam in nauwe samenwerking met politie, het Openbaar Ministerie, de rechtbank en advocatuur wordt gerealiseerd. De Stichting Jongerenrechtbanken Nederland is de

¹ Korczak J. in *Hoe houd je van een kind*, Utrecht 1986 en in *De Republiek der kinderen*, vert. R. Görtzen, Amsterdam 2012

² Stichting Jongerenrechtbanken Nederland, <http://www.jongerenrechtbanken.nl/>

initiatiefnemer. Er is een stuurgroep die de supervisie heeft over het project en een Projectgroep die verantwoordelijk is voor de uitvoering op de verschillende scholen. Doel van de in totaal vier jaar durende pilot is om, aan de hand van de ervaringen met de Amerikaanse 'youth', 'peer' of 'teen courts', te komen tot een specifiek in Nederland toepasbaar standaardmodel Jongerenrechtbank, dat in verschillende gemeenschappen in Nederland ingezet kan worden. Dus niet alleen op middelbare scholen, maar ook in een stad, stadsdeel of op een sportvereniging.

Op de website³ wordt de missie als volgt geformuleerd:

“Jongeren die zich voor het eerst schuldig maken aan overtredingen met een zekere impact op hun directe omgeving, krijgen - teneinde te voorkomen dat zij meteen in het strafrechtelijke circuit belanden - de kans zich eerst te verantwoorden voor een door leeftijdsgenoten bemenste Jongerenrechtbank.

Op die manier wordt het perspectief van beschuldigde en directe maatschappelijke omgeving bij elkaar gebracht, en versterkt door de nadruk op de verantwoordelijkheid voor en de betrokkenheid van de gemeenschap, en daarmee op een betekenisvolle afhandeling van het voorval. Tevens worden zodoende binnen de betrokken gemeenschap de vaardigheden vergroot om conflicten zelf op een constructieve manier te behandelen, op te lossen en te verwerken.

Herstel in plaats van straf

De Jongerenrechtbank kent enkele principiële uitgangspunten:

- als je mensen de juiste 'tools' geeft, kun je ze leren conflicten eerst zelf op te lossen voordat een 'formele, hogere instantie' eraan te pas moet komen;
- wie een bepaalde afspraak of norm heeft geschonden, moet je niet meteen straffen, maar leren zich te realiseren welke schade hij of zij een persoon en/of gemeenschap heeft aangedaan. En vervolgens op welke manier hij/zij die schade zo gericht mogelijk kan herstellen;
- jongeren kunnen meer, wanneer je ze vertrouwen geeft en de 'tools' waarmee ze iets kunnen;
- die 'tools' geef je hen door ze gericht op te leiden voor de rol die van hen wordt verwacht;
- we spreken bewust niet van 'dader' en 'slachtoffer' maar gebruiken de termen 'beschuldigde' en 'benadeelde'

Deze uitgangspunten sluiten aan bij de ideeën die Janusz Korczak beschreef toen hij de Kinderrechtbank in zijn weeshuis installeerde:

“De rechtbank heeft tot taak ruzies te vervangen door denk-arbeid....”⁴

Bij Korczak ging het ook niet om straffen, maar om herstelmogelijkheden, en om vergeving:

“Als iemand iets kwaads heeft gedaan, dan kun je hem het beste vergeven en wachten tot hij zich betert. De rechtbank moet echter de stille kinderen

³ <http://www.jongerenrechtbanken.nl>

⁴ Korczak J. in *De Republiek der kinderen*, vert. R. Görtzen, Amsterdam 2012

*beschermen, daar hen door agressieve en opdringerige kinderen geen onrecht mag worden aangedaan.”*⁵

En Korczak heeft een groot vertrouwen in de mogelijkheden van kinderen:

*“Is iemand eenmaal rechter, dan kan hij veel leren: hij ziet hoe moeilijk het is rechtvaardig te zijn, en hoe belangrijk rechtvaardigheid is.”*⁶

In het visie-document van de Stichting Jongerenrechtbanken⁷ lezen we duidelijk dat het ook hier niet om straffen gaat, maar dat het principe van herstel leidend is. In het herstelrecht staat het slachtoffer centraal: het gaat erom dat de dader de schade die door zijn/haar toedoen is aangericht zelf herstelt en dat zodoende geschonden relaties worden hersteld; straf is daarbij ondergeschikt. Dit brengt ook met zich mee dat het herstel zo veel mogelijk op de specifieke situatie en personen toegesneden moet worden; anders is het niet effectief. Maar de Jongerenrechtbank functioneert niet alleen maar vanuit het individuele perspectief maar ook vanuit de idee dat iemand die schade aanricht, daarmee ook de gemeenschap waartoe hij of zij behoort - in dit geval de school en de directe omgeving - geweld aan doet. En dat hij of zij die schade moet herstellen of op de een of andere manier vergoeden. Verantwoordelijkheid voor de gemeenschap waar men deel van uitmaakt, staat centraal.

In gesprek

Daar zitten ze: Jessie, Jana, David, Bram, Nehemina en Seyna. *“Moeten we ons T-shirt aan?” “Nee joh, het is nou toch geen rechtszaak”. “Oh, gelukkig, want ik heb hem niet bij me”.*

Deze middag ben ik in gesprek met zes leden van de Jongerenrechtbank van OSG Bijlmer; twee van hen hebben al anderhalf jaar ervaring, voor de anderen is het hun eerste jaar. *“Ja, als we een zitting hebben, hebben we allemaal een T-shirt aan, bijna een soort toga. Kijk maar naar de foto. Je bent in functie, je zit er niet als jezelf, als Jessie of David, maar als rechter of als advocaat. Dat is wel goed hoor”,* wordt mij helder uitgelegd.

Elk jaar wordt er een presentatie gehouden in de hogere klassen en dan kun je solliciteren. Je moet een motivatiebrief schrijven en als je dan geselecteerd wordt, krijg je een gesprek en een uitvoerige voorbereiding en training. De leerlingen hebben verschillende redenen waarom zij zich destijds hebben opgegeven:

“Mij leek het heel interessant om te doen, je leert er heel veel van, het staat ook wel mooi op je cv natuurlijk. Ik ben altijd al in de weer met kinderrechten. Ik kom uit een familie waar veel gediscussieerd wordt over de politiek, over wat er in de wereld gebeurt. Misschien wil ik later wel iets met rechten of bij de politie. Mijn mentor zei: dat moet je doen, dat is echt iets voor jou.”

⁵ Korczak J. in *Hoe houd je van een kind*, Utrecht 1986

⁶ Korczak J. in *De Republiek der kinderen*, vert. R. Görtzen, Amsterdam 2012

⁷ Stichting Jongerenrechtbanken Nederland, *Beleidsplan Jongerenrechtbanken Nederland*, Amsterdam 2016

Ik ben in gesprek met sterk gemotiveerde leerlingen, dat is duidelijk. Zij hebben hier heel bewust voor gekozen en zijn zich bewust van hun rol. Als je eenmaal uitgekozen bent, krijg je eerst enkele trainingen. Er zijn zes bijeenkomsten.

"We leren hoe je vragen moet stellen, hoe je zo objectief mogelijk moet zijn, je leert allerlei zaken van verschillende kanten te benaderen, en hoe je door moet vragen. We gaan op bezoek bij een rechtbank, bij de politie. We behandelen een aantal oefenzaken. Ik heb er nu al zo verschrikkelijk veel van geleerd..."

"We hebben geheimhoudingsplicht. Daar moet je ook voor tekenen. Wij hebben niet voor niets een eed afgelegd. Dus we kunnen niet zomaar over een zaak met vreemden spreken. Wel kunnen we objectief en anoniem met u spreken over een casus."

De jongeren leggen me uit welke zakelijke punten en voorwaarden er gelden:

- het is de schoolleiding die voorstelt om een zaak bij de jongerenrechtbank te behandelen; een benadeelde kan ook zelf aanvragen een zaak voor de rechtbank te brengen, via de schoolleiding;
- alleen als de beklaagde niet eerder met de politie in aanraking is geweest kan de zaak voor de jongerenrechtbank komen;
- alle partijen moeten het erover eens zijn dat een zaak voorgedragen wordt voor de jongerenrechtbank. Ook de ouders kunnen er bij betrokken zijn;
- een beschuldigde moet zich bij voorbaat neerleggen bij de toekomstige uitspraak;
- wij zijn altijd gericht op herstel. Het gaat niet om straffen, maar om ervoor te zorgen dat de verhoudingen hersteld worden. De 'straf' heeft dan ook vaak direct te maken met het herstellen van schade, of die nou persoonlijk is of materieel.

Het kan gaan om een strafbaar feit: er is een telefoon gestolen, vuurwerkschade, vandalisme of vernieling, of lichamelijk geweld. Dat kan op school gebeurd zijn of in de omgeving; in ieder geval is de school er op de een of andere manier bij betrokken. Het kan ook om psychische schade gaan, bijvoorbeeld bij pestgedrag. Maar dit wordt niet zo snel een zaak voor de Jongerenrechtbank. Dit is eerder iets voor de 'mediators', want die zijn er ook op deze school⁸. Dat zijn leerlingen die bemiddelen bij conflicten, oplossingen zoeken voor spanningen. Ook al dat "gedoe" (zoals één van de leerlingen tijdens het gesprek het noemt) met sociale media is vaak meer iets voor de mediators. Soms kan 'verplichte mediation' wel de uitspraak zijn die door de rechtbank wordt opgelegd aan een beschuldigde.

Als er een zaak voorgelegd wordt, krijgen de leden van de Jongerenrechtbank eerst korte objectieve informatie. Dan worden de rollen verdeeld: wie wordt in deze zaak de aanklager, wie worden advocaat, wie de hoofdrechtter en wie zijn de bij-rechters. Als je advocaat bent, ga je uitvoerig in gesprek met de beschuldigde, met de aanklager of met de benadeelde. Dat hangt ervan af welke zaak het is. Je krijgt dus in de loop van de tijd verschillende rollen. Je leert een zaak op die manier van verschillende kanten te bekijken.

Op de dag zelf zetten de leden van de Jongerenrechtbank de tafels en de stoelen klaar en toveren een lokaal om tot een rechtszaal.

"Nou, en daarna gaat het gewoon zoals bij een echte rechtszaak: iedereen doet zijn verhaal, de aanklager legt de zaak voor, advocaten pleiten, hoor en wederhoor, de rechters trekken zich terug en komen met een oordeel. En nogmaals: wij straffen eigenlijk niet, we zijn uit op herstel. Maar het kan best zijn dat sommige maatregelen als straf ervaren worden: een schorsing om even bij te komen bijvoorbeeld. We kunnen

⁸ Zie het artikel over de Vreedzame School van Leo Pauw in dit jaarboek.

zelfs een boete tot max. € 500,-- opleggen. Maar het kan ook zijn dat we iemand verplichten om in de klas een spreekbeurt te houden over bijvoorbeeld vuurwerkschade.”

De leerlingen hebben als leden van de Jongerenrechtbank een grote verantwoordelijkheid. Hun oordeel wordt serieus genomen. Zo voelen zij dat ook. Maar de verantwoordelijkheid gaat gelukkig niet zover dat zij daarna ook moeten controleren of de sancties worden uitgevoerd.

“Nee, dat doen wij niet zelf. Dat moet de directie van de school doen, of de mentor. Wij zijn natuurlijk geen politie of zo. Het zou ook niet goed zijn, als wij erachter aan moeten gaan, want dan kan je toch nooit meer rechter of advocaat zijn.”

Het is duidelijk dat deze leerlingen het onderscheid tussen de rechterlijke en de uitvoerende macht scherp in de gaten hebben.

Meestal gaat het na de uitspraak wel goed, want de beschuldigde is zelf akkoord gegaan om het te willen herstellen, om het weer goed te maken.

“Maar ik kwam er ook wel eens een keer toevallig achter dat onze uitspraak niet werd uitgevoerd. Nou, toen ben ik wel naar de mentor van die jongen gegaan.”

Het kan lastig zijn als je morgen die persoon weer tegenkomt die jij een straf, o sorry, een herstelplan hebt opgelegd. Maar over het algemeen valt dat wel mee, vinden deze leerlingen, want het is een grote school. Je komt elkaar niet zo vaak tegen. Het kan wel natuurlijk, maar iedereen is er akkoord mee gegaan dat het een zaak voor de Jongerenrechtbank werd. Dus de uitspraak wordt vrijwel altijd geaccepteerd.

“Eén keer hoorde ik een jongen tegen zijn vriend zeggen: “Pas maar op wat je zegt, want zij zit in de Jongerenrechtbank!” Aan de ene kant vond ik dat vervelend, maar aan de andere kant voelde ik ook wel een soort respect...”

Vanzelfsprekend kunnen zaken voor leden van de Jongerenrechtbank heel confronterend zijn. Als het om een familielid of een vriend gaat, bijvoorbeeld. Dan kun je je terugtrekken. Maar ook als een onderwerp te heftig is voor je. Wat is te heftig? Dat kan voor ieder persoonlijk weer anders zijn.

Voorbeeld-casus van de Jongerenrechtbank

Hieronder geven we - geanonimiseerd - een verslag van een zitting van de Jongerenrechtbank op één van de scholen weer, inclusief de uiteindelijke uitspraak⁹.

De voorbereiding:

Zeven dagen nadat het vuurwerkincident heeft plaatsgevonden, moet Tom voor de jongerenrechtbank verschijnen. Hij heeft de zaak al voorbereid met zijn advocate. Zij hebben tijdens het voorbereidingsgesprek nagedacht over welke herstelmaatregelen zij kunnen voorstellen aan de rechtbank en ook heeft de advocate hem verteld hoe een zitting verloopt en wie daarbij aanwezig zijn.

De leden van de Jongerenrechtbank en de projectleider komen een half uur voor de zitting bijeen in het lokaal om zich voor te bereiden. De aanklager en projectbegeleider denken samen na over passende herstelmaatregelen die aan de rechter voorgelegd kunnen worden. De rechters beslissen wie van hen de voorzitter wordt.

⁹ Zie <http://www.jongerenrechtbanken.nl/deelnemende-scholen/>

Door de tafels in een U-vorm te zetten en de togashirts aan te trekken wordt het klaslokaal door de leden van de jongerenrechtbank omgetoverd in een zittingszaal. Tom mag binnen komen.

De aanwezigen:

De drie rechters, aanklager en de advocate van Tom zitten klaar als hij binnenkomt. Er is geen benadeelde aanwezig, omdat een docent en een hele klas benadeeld zijn door het incident. Met de benadeelde docent is voor de zitting reeds gesproken, door de aanklager. Deze aanklager zal, naast de belangen van de school, ook de belangen van de benadeelden vertegenwoordigen, waardoor de rol van advocaat van benadeelde in deze zitting overbodig is. De advocate van Tom had hem verteld dat hij zijn ouders mee mocht nemen, maar Tom vond dit niet nodig. Verder zit de projectleider in het lokaal.

Het verloop van de zitting:

De voorzitter opent de zitting door Tom te vertellen waarvan hij wordt beschuldigd en door uit te leggen wat er tijdens de zitting gaat gebeuren. De aanklager benoemt de gevolgen van het incident aan de hand van de vaste vragenlijst.

Vervolgens geeft de advocate een toelichting. Zij noemt ook mogelijke herstelmaatregelen. De aanklager brengt vervolgens ook mogelijke herstelmaatregelen naar voren, welke door de rechter worden herhaald. De rechter vraagt de aanwezigen of zij nog iets willen zeggen. Tom krijgt het laatste woord en geeft aan dat hij niets meer wil zeggen, waarna de rechters het lokaal verlaten voor beraad. Na vijf minuten komen de rechters terug en noemen zij de maatregelen die zij zullen opleggen.

De uitspraak:

Tom zal als genoegdoening en herstel richting de school zes uur herstelactiviteiten voor de school verrichten en als excuus aan de klas, en om het goede voorbeeld te geven, een presentatie maken over de gevaren van vuurwerk. Hij overhandigt de presentatie persoonlijk aan de rector van de school om te laten zien dat hij verantwoordelijkheid heeft genomen en begrijpt dat vuurwerk afsteken op school ook nadelig is voor de school.

Tom geeft aan dat hij akkoord is met de opgelegde maatregelen en vraagt voor wanneer hij de maatregelen moet uitvoeren. De projectleider zal de uitspraak op papier zetten. De voorzitter van de rechtbank bedankt de aanwezigen en sluit de zitting. Tom verlaat het lokaal, de andere aanwezigen blijven in het lokaal om de zitting na te bespreken en de uitspraak op schrift te zetten.

Constitutioneel pedagoog

Bij Janusz Korczak ging het er nadrukkelijk om dat kinderen door de rechtbank beschermd werden tegen de willekeur van opvoeders. In het reglement van de rechtbank in Dom Sierot was opgenomen dat kinderen het recht hadden om ook volwassenen en het personeel voor de rechtbank te dagen. Bewust heeft Korczak zichzelf tot vijf keer toe aangegeven bij de rechtbank en gevraagd om een uitspraak. Hij schrijft daarover:

"Met grote stelligheid beweer ik dat deze rechtszaken de hoeksteen vormen van mijn werkzaamheden als 'constitutioneel' pedagoog die de kinderen geen onrecht aandoet, niet omdat hij ze graag mag of van hen houdt, maar omdat er een institutie is die hen

beschermt tegen de onrechtvaardigheid, de willekeur en het despotisme van opvoeders." ¹⁰

Ik ben benieuwd hoe dat bij de Jongerenrechtbank op deze school zit. Maar het blijkt al snel dat deze pilot daar niet voor bedoeld is.

"Nee, leerkrachten worden niet voor de jongerenrechtbank gedaagd. Hoewel, waarom eigenlijk niet?"

Het kan wel zijn dat een docent bij een zaak betrokken is, maar dan meestal als benadeelde. Dat is voor de leerlingen van de rechtbank toch lastig. Eén van hen merkt treffend op:

"Docenten zijn gewend te praten wanneer ze dat zelf willen! Ik heb wel eens moeten zeggen: "Ho, u moet nu even luisteren, mijnheer".

Die verhouding tussen volwassen leraren en jongere leerlingen blijft ingewikkeld. Maar soms zou het best terecht zijn dat ook leraren gedaagd worden. Misschien is mediation in geval van leerlinge-leraar problemen meer op z'n plaats; dat gebeurt nu ook wel via je eigen mentor, maar dat is zelf ook weer een leraar, dus... hoe objectief is dat? .

Tenslotte

Ik ben echt onder de indruk geraakt van dit gesprek. Deze jongeren zijn verantwoordelijke burgers; zij leveren een prachtige bijdrage aan de school als gemeenschap maar ook aan de hele samenleving. En de school neemt hen serieus. In een nagesprek met de directeur van OSG Bijlmer, mevr. Saskia Grotenhuis, wordt duidelijk dat de school een heldere pedagogische visie heeft. Korczak wordt hier gekend: participatie van leerlingen staat hoog in het vaandel. Er zijn goede afspraken gemaakt met de politie over dat zaken van de Jongerenrechtbank niet doorgespeeld worden. Ook hier geldt: geheimhoudingsplicht. Op deze manier worden veel zaken niet gecriminaliseerd, maar staat de pedagogische opdracht van de school centraal. Of de jongerenrechtbank direct effect heeft en leidt tot een afname van incidenten of criminaliteit is moeilijk objectief te meten. Het heeft in ieder geval wel een heel positief effect op de leerlingen die in de Jongerenrechtbank zitten:

"Eigenlijk zou ik iedere leerling wel een dergelijke periode gunnen, want daar groeien ze geweldig van!" vertelt een betrokken directeur.

Om met de woorden van Korczak te eindigen:

"Is iemand eenmaal rechter, dan kan hij veel leren: hij ziet hoe moeilijk het is rechtvaardig te zijn, en hoe belangrijk rechtvaardigheid is." ¹¹

¹⁰ Korczak J., *De Republiek der kinderen*, vert. R. Görtzen, Amsterdam 2012

¹¹ Korczak J., *De Republiek der kinderen*, vert. R. Görtzen, Amsterdam 2012